

Deseti korpus Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije u odbrani „Virovitičkog mostobrana”

Borbe Šestog i 10. korpusa i Sedme banijske divizije u septembru i oktobru 1944. godine na prostorima Podravine, zapadne Slavonije i Bilogore uspješno su završene oslobođenjem Slavonske Požege, Podravske Slatine, Lipika, Pakraca, Daruvara, Grubišnog Polja, Virovitice, Pitomače, Kloštra Podravskog, Đurđevca, Virja i Novigrada Podravskog. Stvorena je velika slobodna teritorija u dolini rijeke Drave koja se čvrsto oslanjala na slobodnu teritoriju brdskog dijela Slavonije i Moslavine. Neprijatelj je i dalje uporno branio komunikacije u dolinama rijeke Save od Zagreba prema Beogradu i Drave od Našica prema Osijeku, kao i u pozadini srijemskog fronta. Bjelovar, Koprivnica i Križevci bila su jaka uporišta kojima je srpiječavao prodor naših snaga prema Zagorju, Zagrebu i Varaždinu.

Ofanzivnim dejstvima Šestog i 10. korpusa i Sedme divizije naneseni su veliki gubici ustaško-domobranskim snagama (oko 10.000 izbačenih iz stroja), pojedine jedinice bile su uništene a zaplijenjena je velika količina različitog naoružanja, municije i druge ratne tehnike. Preostale ustaško-domobranske jedinice oko slobodnog područja koje su kontrolisali Šesti i 10. korpus bez pomoći njemačkog okupatora nisu više predstavljale ozbiljnu snagu koja bi mogla da ugrozi njegovu odbranu. Stvoreni su povoljni uslovi za rad pozadinskih organa Korpusa (područja i komandi mjesta), Narodnooslobodilačkih odbora za mobilizaciju i popunu novim borcima, liječenje i zbrinjavanje ranjenika i prehranu naroda i Narodnoslo-

bodilačke vojske. Ova slobodna teritorija nudila je različite i široke mogućnosti za ofanzivno djelovanje Šestog i 10. korpusa u dolini rijeka Save i Drave s osloncem na brdske masive Papuka, Psunja, Dilja, Krndije, Moslavske gore i Bilogore.

Uspješni završetak batinske bitke, oslobođenje Baranje i prodor jedinica Trećeg ukrajinskog fronta Crvene armije i 12. korpusa kroz Mađarsku u dolinu rijeke Drave i prelazak jedinica 233. streljačke divizije Crvene armije kod Barča na slobodnu teritoriju Slavonije i njihovim ulaskom u Viroviticu i Pitomaču 8. decembra 1944. godine započinju borbe na »Virovitičkom mostobranu«.

Treba reći da je termin »Virovitički mostobran«, pod kojim se podrazumijevaju dejstva jedinica Šestog, 10. i 12. korpusa i dijelova 233. divizije Crvene armije u zimu 1944/45. godine, neprihvatljiv, stoga što pomenute jedinice Crvene armije nisu došle na slobodnu teritoriju Podravine boreći se. Dolina rijeke Drave na odsjeku od sela Molve do Donjeg Miholjca sačinjavala je slobodnu teritoriju koja je bila pod kontrolom NOVJ. Ta činjenica ne može biti zaobiđena u analizi zajedničkih borbi s jedinicama Trećeg ukrajinskog fronta.

Osmog decembra 1944. godine u Štab 10. korpusa, koji se nalazio u Đurđevcu, stigao je oficir za vezu Crvene armije pukovnik Černjavski s prijedlogom da jedna jedinica 10. korpusa forsira rijeku Dravu kod Repaša i razvija svoj napad kroz Mađarsku u pravcu Kapošvara. Komandant Korpusa general-major Vladimir Matetić odredio je da taj zadatak izvrši 32. divizija koja je poslije borbi u okruženju u Presjeki kod Vrbovca stigla na odmor i popunu u Đurđevac. Informacija koju nam je dao pukovnik Černjavski o položaju jedinica Trećeg ukrajinskog fronta u Mađarskoj, kao i o njemačkoj odbrani, bila je nepotpuna, neprecizna i nedovoljno jasna. Komandant Korpusa je donio odluku o forsiranju r. Drave i pored činjenice da je u Koprivnicu, pored Crne legije, prvim svojim dijelovima stigla i Prva kozačka divizija, dok su sela u Prekodravlju (Repaš, Ždala) i prijelaze preko Drave branile ustaške jedinice »bijeje garde«. Ova odluka nije bila rezultat realne procjene operativno-taktičke situacije, koju je u odnosu na neprijatelja i druga moguća iznenađenja u Mađarskoj trebalo sagledati, već iskrena spremnost da se pomogne jedinicama Crvene armije. Operativnih planova o sadejstvu 10. korpusa i jedinica Crvene armije još nije bilo.

Brigada »Pavlek Miškin« forsirala je Dravu 9/10. decembra 1944. iz rejonu Bukevje (Novo Virje), stvorila mostobran, a zatim je

zajedno sa brigadom »Braća Radić« zauzela selo Repaš i počela pripreme za napad na selo Ždalu gdje su se povukli ostaci »bijelegarde«. Istog dana Crna legija iz Koprivnice krenula je jačim snagama lijevom obalom Drave da uništi mostobran. Na desnom boku mostobrana u Vizvaru u Mađarskoj otkriveni su dijelovi jedne njemačke divizije. Brigada »Braća Radić« drugog dana je završila pripreme za napad na Ždalu u trenutku kad su jedinice Crne legije nadmoćnijim snagama vršile jake napade na lijevi bok mostobrana kod sela Repaš. Ustaške namjere su bile da odsjeku obe brigade na lijevoj obali Drave. Istovremeno, jače snage Prve kozačke divizije zauzele su Novigrad Podravski i vodile žestoke borbe s brigadom »Matija Gubec« kod sela Molve. Štab 32. divizije odmah je shvatio da takvo djelovanje neprijatelja prijeti uništenju brigada »Braća Radić« i »Matija Gubec«. Bez dvoumljenja i uputstava i naređenja od Štaba korpusa, Štab divizije donosi odluku da brigade s lijeve obale Drave odmah prebaci na desnu obalu i diviziju izvuče sa mostobrana i zaposjedne odbranu na pravcu Kloštar Podravski — Đurđevac.

Jedan puk 233. streljačke divizije u međuvremenu je organizirao odbranu u rejonu Pitomače. Taj puk do 24. decembra 1944. godine nije stupao u borbu sa jedinicama Prve kozačke divizije, jer su jedinice 32. divizije zadržavale napredovanje neprijatelja, do 23. decembra sjeverno od sela Kloštar Podravski. Puk 233. divizije u Pitomači ojačan je sa dva bataljona (brigade »Matija Gubec« i Treće brigade Ozne — KNOJ-a) i poslije samo dva dana borbe i potpunog taktičkog okruženja probija se prema položajima 32. divizije na obroncima Bilo-gore (Sedlarice, Turnašica, Vukosavljevica) i zaposjeda položaje za odbranu kod sela Stari Gradac prema Virovitici. Padom Pitomače Prva kozačka divizija imala je duž ceste Pitomača — Virovitica otvoren prostor za napredovanje. Međutim, 233. diviziju u ovoj fazi ojačava 40. divizija Šestog korpusa NOVJ i one uspijevaju da zadrže neprijatelja u njegovom prodoru prema Virovitici.

Pokret Prve hrvatske udarne ustaške divizije preko Bjelovara i Šandrovca i dalje u pravcu Podravine još više je pogoršao situaciju na širem rejonu odbrane Virovitice. Tridesetdruga divizija i Prva zagorska brigada na Bilo-gori bile su nedovoljne, a osim toga i premorene u toku petnaestodnevnih borbi da zaustave nadmoćnije snage neprijatelja. Tada je Štab 10. korpusa uputio odmornu 33. diviziju iz Moslavine na Bilo-goru, koja je ojačala odbranu 32. divizije i Prve zagorske brigade. Bile su to dovoljno jake snage koje su najneposrednije počele ugrožavati desni bok Prve kozačke divizije

koja je prekinula svoje napredovanje i prešla u odbranu. Osjetivši čvrstinu odbrane na pravcu Virovitice Prva hrvatska ustaška divizija usmjerava težište svojih napada preko istočnih obronaka Bilo-gore sa očiglednim ciljem da odbaci jedinice 10. korpusa sa tih izuzetno značajnih odbrambenih položaja, koji su najdirektnije i najneposrednije ugrožavali napredovanje dolinom Drave prema Virovitici.

Danas se iz mnogih raspoloživih naših i neprijateljevih dokumenata može ocijeniti da je komandu 69. rezervnog njemačkog armijskog korpusa požurivala njemačka Vrhovna komanda i komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler. Njihov plan je bio da se očisti desna obala Drave od Koprivnice do Osijeka, zauzme Virovitica i presječe veza s Mađarskom kod Barča, uspostavi operativno-taktičko sadejstvo između Druge oklopne armije u Mađarskoj i njegovih jedinica na srijemskom frontu i oslobodi dolina rijeke Drave za povlačenje njemačkih trupa iz Jugoslavije.

Borbe na »Virovitičkom mostobranu« trajale su 62 dana. Neprijatelj je izvodio napade sa Prvom i Drugom kozačkom divizijom, Prvom hrvatskom ustaškom divizijom i kasnije Petom ustaško-domobranskom divizijom. Početkom februara 1945. uvedene su u borbu 7. SS »Princ Eugen«, 297. divizija i grupa »Fišer« na pravcu Našice — Virovitica. Zadnjih dana borbi na »mostobranu« neprijatelj je upotrijebio šest divizija i jednu borbenu grupu sa 50 tenkova i dosta artiljerije protiv sedam naših divizija (12, 16, 32, 33, 36, 40, i 51. — ukupno 22. brigade). U operativnom sastavu Treće armije bilo je preko 50.000 naoružanih boraca.

Posebno treba naglasiti da jedinice Šestog i 10. korpusa nisu imale dovoljno artiljerije i minobacača i one su uglavnom vodile borbu lakim pješadijskim oružjem za koje nije bilo dovoljno municije. Protivavionskog oružja nije bilo, a protivtenkovskog vrlo malo, dok sa podrškom vlastite avijacije i tenkova nismo mogli računati. Jedinice 10. i Šestog korpusa u tom pogledu bile su u neravnopravnom položaju prema neprijatelju. I pored tih činjenica odbrana »Virovitičkog mostobrana« bila je neprekidna, čvrsta, uporna i žilava. U vrijeme dvomjesečnih borbi na »Virovitičkom mostobranu« gubici su bili: 10. korpus — 370 mrtvih, 1.996 ranjenih, 188 nestalih i 39 zarobljenih; Šesti korpus — 120 mrtvih, 385 ranjenih, 73 nestala i 3 zarobljena; 12. korpus — 212 mrtvih, 360 ranjenih i 547 nestalih. Ukupno: 702 mrtva, 2.741 ranjena, 808 nestalih i 42 zarobljena borca.

Borbe na »Virovitičkom mostobranu« treba posmatrati u okviru jedinstvenog strategijsko-operativnog plana NOVJ, odnosno Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje naše zemlje i operativnog sadejstva sa Trećim ukrajinskim frontom u dolini rijeke Drave i u Srijemu. Stoga, ne ulazeći u šire analize nekih pretpostavki i tvrdnji napomenuću samo one koje danas traže potpunije i preciznije odgovore. Odmah poslije formiranja Treće armije njen komandant, general-lajtnant Kosta Nađ, izdao je 4. januara 1945. godine štabovima Šestog i 10. korpusa naređenje u kojem se između ostalog kaže:

»Pred nas se postavlja kao osnovni zadatak održati po svaku cenu operativno područje na sektoru Virovitica — Podravska Slatina — Našice i time omogućiti prebacivanje snaga 12. korpusa sa leve na desnu obalu Drave u Slavoniju, a potom osigurati snabdevanje naših jedinica sa teritorije Vojvodine i oslobođenog dela Mađarske. Po prebacivanju svih jedinica 12. korpusa predstoji grupisanje glavnine snaga naše Armije u cilju odlučnog napada na neprijateljske snage i komunikacije u dolini Save u Slavoniji, pravcima koji će biti naknadno određeni.«¹

Početkom januara 1945. godine 10. korpus sa 32. i 33. divizijom i Prvom zagorskom brigadom i dijelovima 40. divizije izveo je protivudar općim pravcem Špišić — Bukovica — Sedlarica koji je uspješno završen odbijanjem neprijatelja do Pitomače. Odbrambena dejstva na tom pravcu u toku januara pokazala su dovoljnu čvrstinu, a dolaskom 36. divizije na pravac Virovitica — Pitomača odbrana je ojačana. Isto je bilo i na pravcu Virovitica — Podravska Slatina gdje su uspješno vodile borbe 16. i 51. divizija. Tada je objektivno postojala najpovoljnija mogućnost za stvaranje jedne operativno-taktičke grupe od dvije divizije, najmanje, za izvođenje šireg manevra i napade iz pozadine po nastupajućim kolonama neprijatelja prema mostobranu ili kroz Slavoniju preko Papuka, Krndije i Dilja u pozadinu srijemskog fronta. Štab Treće armije mogao je tada započeti realizaciju operativnog plana dejstva (od 4. januara 1945. godine). Umjesto da je Armija glavinom snaga prešla u odlučne napade i preuzela inicijativu, ona je produžila dugotrajne i iscrpljujuće borbe u nepovoljnim zimskim uslovima sve do napuštanja odbrane »Virovitičkog mostobrana« 9. februara 1945, kada su se sve divizije 12. korpusa povukle na lijevu obalu Drave u Mađarsku i Baranju.

¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knj. 37, dok. 13, str. 56/57.

Ako bi borbe na »Virovitičkom mostobranu« razmatrali samo sa stanovišta rezultata koje su ostvarili učesnici onda se može konstatovati:

— Treći ukrajinski front je imao čvrstu i sigurnu odbranu svog lijevog krila u trajanju od dva mjeseca, što mu je omogućavalo potrebne pripreme za završnu operaciju uništenja Hitlerovskih armija na tlu Mađarske i Austrije;

— Nijemci su učvrstili front na Dravi, od desnog krila Druge oklopne armije u Mađarskoj do srijemskog fronta, i bolje osigurali puteve za izvlačenje svojih snaga iz Jugoslavije dolinom Drave. Koliko je za Nijemce bilo važno očistiti desnu obalu Drave do Osijeka potvrđuje i početak protivofanzive u Mađarskoj od Blatnog jezera prema Budimpešti nazvanoj »Proljetno buđenje« koja je započeta 6. marta 1945. godine, a prethodilo joj je stvaranje mostobrana na lijevoj obali Drave kod Donjeg Miholjca i Valpova;

— Treća armija braneći uporno »Virovitički mostobran« morala je odustati od svog ofanzivnog djelovanja na neprijateljeve snage i komunikacije u dolini Save u Slavoniji, što je poslije pada Virovitice u neprijateljeve ruke otežalo položaj i djelovanje Šestog i 10. korpusa koji su početkom januara 1945. zajedno s 12. korpusom u sastavu Armije bili sposobni da svojim ofanzivnim djelovanjem u Slavoniji ubrzaju slamanje srijemskog fronta i time oslobode deo svojih snaga za zatvaranje puteva kojima su se izvlačile Lerove grupacije kroz Štajersku i Korušku za Austriju.

U borbama na »Virovitičkom mostobranu« stečena su bogata iskustva u primjeni taktike, u rukovođenju i komandovanju, organizaciji i izvođenju borbenih dejstava. Treba istaći da u borbenim dejstvima na »Virovitičkom mostobranu« jedinice NOVJ tako reći preko noći napuštaju partizanski način ratovanja, u kojem su dominantni bili napad i iznenađenje i prelaze na odbrambena dejstva koja uspješno izvođe protiv nadmoćnijeg i tehnički bolje opremljenog neprijatelja, bez podrške vlastite artiljerije, avijacije i tenkova, bez potrebnog iskustva i tehničke opremljenosti.

Jedinice 10. korpusa NOVJ (32. i 33. divizija i Prva zagorska brigada) od prvog dana su prihvatile žilave i iscrpljujuće borbe u odbrani i uspješno su odoljevale napadima Prve kozačke, Prve hrvatske ustaške divizije i Crne legije nemajući uvijek dovoljno municije za pješadijsko oružje, što pretrpljeni gubici najbolje potvrđuju.

U tim borbama stekli smo dragocjeno iskustvo i saznanje o tome kolika je bila pomoć našim jedinicama dobro poznavanje zem-

ljišta i svestrana podrška naroda. Narod i njegova omladina, koji su masovno učestvovali u narodnooslobodilačkoj borbi, na svakom su koraku pritjecali u pomoć, naročito pri evakuaciji i zbrinjavanju ranjenih, promrzlih i poginulih boraca. Organizovanje ishrane i snabdijevanje toplim jelima i napicima u tim zimskim uslovima mnogo je pomoglo da bude manje bolesnih i promrzlih boraca. U najtežim situacijama borci su uvijek osjećali brigu i neposrednu podršku naroda Slavonije, Bilo-gore, Kalnika, Moslavine i Podravine.

Posebno treba naglasiti da su jedinice 10. korpusa na svojoj teritoriji vodile borbu s najelitnijim i najkrvoločnijim jedinicama, kao što su bile Pavelićev tjelesni zdruk i Crna legija. Moralno-politički faktor bio je najbolje i odlučujuće oružje čime je stvaran visok borbeni moral, svijest, požrtvovanost i zalaganje u borbi. U pravom svom značenju on se pokazao prvih dana borbi 32. divizije na »Virovitičkom mostobranu« kad je divizija morala voditi neravnopravnu borbu sa Prvom kozačkom divizijom i Crnom legijom za vrijeme povlačenja s mostobrana na lijevu obalu Drave. Samo u šest dana borbi bilo je izbačeno iz stroja preko 300 boraca i 50 starješina među kojima su bili komandant brigade i bataljona i veći broj političkih komesara i delegata.

Tajne mnogih naših uspjeha i borbenosti bile su u visokoj svijesti i odgovornosti ljudskog faktora, članova Partije i SKOJ-a kojih je u divizijama i brigadama bilo oko 30 odsto i vrlo povoljnog socijalnog boračkog sastava — 45 odsto je bilo radnika i školovanih ljudi a 55 odsto seljaka koji su najvećim dijelom dobrovoljno stupili u narodnooslobodilačku borbu.